

BULGARİSTAN TIRGOVİŞTE'DEN OSMANLI DÖNEMİNE AİT BİR TIP METNİ*

*Abidin KARASU***

ÖZET

Anadoluda Türk dilinde yazılan tıp metinlerinin tarihi 14. yüzyıla kadar uzanır. Eski Anadolu Türkçesi dönemi, Türkçe tıp metinleri bakımından oldukça verimlidir. Bu çalışmada, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Bulgaristan'ın eski adı Eski Cuma (Tirgovişte) olan şehirden Kocaeli İli'nin Sapakpınar köyüne göç eden muhacir bir ailenin özel kütüphanesinde tespit ettiğimiz tıp metnini tanıtmayı amaçladık.

Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini gösteren 110 sayfalık el yazma eserin son 16 varaklık bölümünde, bir tıp metni yer almaktadır. Yazma eserin ilk sayfalarından, tıp metninin olduğu bölüme kadar çeşitli dualar, sureler ve dini konularla ilgili bilgiler yer alır. Eserin son bölümü, halk hekimliğine ait çeşitli tedavi yöntemlerini ihtiva etmektedir.

16 varaktan oluşan metnin muhtevası incelendiğinde Türk halk tababetinin eski örnekleri ile karşılaşılır. Metnin muhtevasında çok sayıda rahatsızlıkla ilgili ilaç reçeteleri verilir; her reçeteden sonra bir dua metni yer almaktadır. Bu hastalıklardan bazıları şunlardır: Diz ağrısı, göz, segil, mayasıl, sızı, sarılık, karın şişkinliği, tavuk karası, zehirlenme vb.

Tıp metninde geçen hastalıklar başlıklar halinde verilmiş hemen arkasından ilgili hastalığın tedavi yöntemi aktarılmıştır. Yazmada geçen tıp metinleri okunarak transkripsiyon harfleriyle gösterilmiştir. Balkan coğrafyasından gelen bu el yazması eser, yapılacak araştırmalar sonucunda benzer daha birçok el yazmasının gün yüzüne çıkacağını ipucunu vermektedir.

Kaynak olacağını düşündüğümüz çalışmayı Eski Anadolu Türkçesi tıp metinleri alanında çalışan ilgili araştırmacıların dikkatine sunuyoruz.

Anahtar Kelimeler: Tıp metni, Eski Anadolu Türkçesi, Hastalık, Reçete, Dua

* 5. Balkan Tıp Tarihi ve Etiği Kongresi-5 th Balkan Congress On The History&Ethics Of Medicine, İstanbul, 11-15 Ekim 2011. (Bildiri olarak sunulmuştur.)

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: abidinkarasu@hotmail.com

* El yazması eserden istifade etmemizi sağlayan değerli dostum Artvin Çoruh Üniversitesi Arş. Gör. Mustafa Çetin'e teşekkür ediyorum.

A MEDICAL TEXT FROM BULGARIA-TIRGOVIŞTE BELONGING TO THE OTTOMAN PERIOD

STRUCTURED ABSTRACT

Usage of plants for treatment begins with history of humanity. Thousands of years ago, humans had found out power of plants for treatment and have derived benefit from it to sustain healthy way of living. Public medicines are the applications which have extended from past to today as the outcomes of a long term experience in Anatolia where public medical science applications are encountered extensively. Many works were written by the physicians for the treatment of diseases in the Ottoman Era. Meeting the need for medical knowledge in public, these works bear the traces of post-Islamic period stylistically. These works draw the attention of such fields as medicine, pharmacy, linguistics etc. with their characteristics. Information relating diagnosis and treatment of many diseases is provided in the medical manuscripts of the Ottoman Era.

Several methods have been used throughout the history of humanity on the diagnosis and treatment of disease. Human, who previously see all the negativity of physical, mental and social as a supernatural event, firstly sought remedy on sorcerers. These people, who were also known as healers, have played an important role in the detection and treatment of disease. Later, mankind who discovered new treatment methods through trial-and-error, has laid the foundation of modern medicine. Folk medicine is an institution that is away from scientific medicine and composed entirely of traditional and magical treatment methods. The folk medicine texts that are used for the treatment of people as illogical practice and the text that is on the weight of that application on the folk medicine are separated from the medical texts that depend on the scientific medicine understanding that were written of that time.

Turkish culture has appeared in Anatolia since Turks migrated to the territory. Folk medicine-being an important part of Turkish culture-had also been carried to the area. There are many copyright and translated works on Anatolian Turkish medicine, which carried on its improvement independently of master-apprentice relationship, dating back to 14th century. Historical medicine works make up important research fields for some disciplines in terms of form and content. These works are within the framework of language studies in terms of language material and technical terms they include. They are also important for alternative medicine as they include techniques which utilize raw plants instead of synthesized ones. In addition, these works are within the framework of pharmacognosy because they contain drugs made of synthesized plants and other substances. Finally, historical medicine works are in the field of research of folklore as they include not only modern medical application of the period in which they were written but also folk medicine and other medical traditions.

Turks, who were under the influence of the Middle-Age Islamic Medicine Literature, had written 50 medical books using the Olden

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Anatolian Turkish. The medical information these books included were ahead of the time period that they were written and they also provided considerable medical information for the current time period. Most of the authors of these medical books were medical doctors and they comprehended various disciplines of medicine.

The Anatolian medical text written in Turkish dates back from the 14th century. Old Anatolian Turkish Period medical texts written in Turkish are quite numerous. In this paper, we aimed to introduce a medical book brought from the town of Bulgaria-Targovishte, formerly named Eski Cuma during the 1877-1878 Ottoman-Russian War by a family migrating to the village in the province of Kocaeli Sapakpınar. A lot of Turkish works were written after creating the written language based on Oghuz dialect when Oghuzs came to Anatolia. The medical works among the texts written in this first period that can be called 'Old Anatolian Turkish' or 'Old Oghuz Turkish' have taken an important place. The medical works written in this period are worth studying on due to its language simplicity, including Turkish medical terms and holding valuable information related to the medical mentality in this period including 13th and 15th century

Turks were severally influenced by the Islamic Medical Literature of Middle-Age and had begun to use this knowledge from the beginning of the Tenth Century. Consequently, Turks had written many medical books using olden Turkish during the Fourteenth and Fifteenth Centuries. Each of these books had exclusive value and importance on Turkish Language and culture. Additionally, these books were one of the most crucial sources of Turkish Language and culture. In the history of the development of Turkish Language, the Old Anatolian Turkish represents a phase carrying distinctive features. In terms of written production, generally this period is quite rich.

The manuscript had 110 pages, the last 16 folios contained medical text. The first pages of the manuscripts (up to page 94!) are the prayers, the Surahs, and information about religious matters. The last part of the work were various treatment methods and folk (herbal/complementary) medicines. When classified by topic and content, prescriptions for nearly 50 diseases and disorders were written. After the prescriptions there was the text of a prayer in Arabic. Some of the diseases include: Knee pain, eye, shingles, haemorrhoids, pain, jaundice, abdominal swelling etc.

Key Words: Medicine text, Old Anatolian Turkish, diseases, prescription, prayer

I. GİRİŞ

İnsanoğlu yaşadığı her dönemde rahatsızlıklar, hastalıklar ve bunların tedavisine ihtiyaç duymuştur. En eski dönemlerde bile tıpla uğraşan, hastalıklara çare bulmaya çalışan insanlar olmuştur. Hastaların nedenleri ilk dönemlerde doğaya, sihirli güçlere bağlanmış, insanlar rahatsızlıklarının kaynağını burada aramıştır. Yazılı kaynakları bulunmayan dönemlerle ilgili bilgilerimiz mitolojik anlatılar, çeşitli tahminler, arkeolojik bulgularla sınırlıdır. Yazının keşfi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

insanlık tarihi için dönüm noktası olmuştur. Yazıya sahip medeniyetler bizlere tarihi dönemler hakkında ışık tutacak kaynaklar bırakmışlardır.

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan tıp bilimi hakkındaki ilk verileri Eski Mısır, Çin, Babil, Antik Yunan gibi yazıya sahip olan medeniyetlerde buluyoruz.

Türlere ait en eski tıp metni vesikaları ve kayıtları Uygur Türklerinden kalmıştır. Berlin Turfan yazmaları koleksiyonundaki bu tıp metinleri elimizdeki ilk kayıtlardır. (Sertkaya,1997:350-351) Fakat Türk tıbbının asıl önemli eserleri Anadolu’da 13.-16. yüzyıllar arasında kaleme alınacaktır. İlk tercümelemler, ilk telif denemeleri ve özgün eserler Anadolu sahasında özellikler Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılacaktır.

Bu incelemede 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Bulgaristan’ın eski adı Eski Cuma (Tırgovişte) olan şehrinden Kocaeli ilinin Sapakpınar köyüne göç eden muhacir bir ailenin özel kütüphanesinde tespit ettiğimiz tıp metnini tanıtmayı amaçladık.

Tıp metni, 110 sayfalık 8,5 x 11,7 cm boyutundaki küçük el yazması kitabın son 16 varlığında yer almaktadır. Tıp metni içinde çeşitli hastalıklar, rahatsızlıklara yer almakta olup bu hastalıklara tedaviler, reçeteler tavsiye edilmekte, bazı rahatsızlıklar için ise dualar okunması istenmektedir. Ayrıca metinde hayvanlarda görülen hastalıklar için de tedavi yöntemleri verilmektedir.

Eserin dili Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini taşımakta olup kitabın yazılış tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Tıp metni son derece okunaklı ve harekeli bir yazı ile yazılmıştır.

II. Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yazılan Tıp Eserleri ve Önemi

Eski Anadolu Türkçesi’nin hangi dönemde teşekkül ettiği bugün bile tartışılan dil konularından biridir. Bu konuda araştırma yapan bazı dilciler, Oğuz boyunun Anadolu topraklarına gelmeden evvel yazı dilinin olmadığını, 11. ve 12. yüzyılda Türkçeyi sadece sözlü edebi geleneklerini devam ettirmek için kullandıklarını söylemektedir. Buna karşılık yazı dilleri Arapça ve Farsçadır.

İlerleyen zamanla birlikte şartların da elvermesiyle 13. yüzyıldan itibaren Oğuzcaya dayalı yeni bir yazı dili meydana gelmiş ve bu yazı diliyle eserler yazılmaya başlanmıştır. Diğer bir grup araştırmacı ise telif tarihleri ve yerleri bilinmeyen bazı “karışık dilli” eserlerden yola çıkarak Oğuzların 12. yüzyıl ortalarına kadar kendi lehçelerinin ağırlığının hissedildiği Karahanlı yazı diline bağlı bir yazı dillinin olduğunu ve 13. yüzyıldan itibaren Oğuzcalaştığı görüşünü paylaşmaktadır.

Buradan da anlıyoruz ki Eski Anadolu Türkçesi bir ağız temelinde kurulmuş ve diğer ağız, lehçe ve dillerin etkisiyle gelişmiştir. Bu etkide Doğu Türkçesi, Farsça ve Arapçanın önemli tesirleri olmuştur.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Yazı dili – ağız ilişkisinin Eski Anadolu Türkçesine nasıl bir etkisi olduğu konusunda değerlendirme yapmak zordur. Dönem hakkında aydınlatıcı bilgi verecek, yani 12. yüzyıla ait şu anda elimizde bir eser yok. En eski eser 13. yüzyıla aittir. Eski sandığımız bazı yazmalar ise telif tarihleri belli olmadığından kesin bir şey söylemek zordur. (Karahan, 2006:2)

Eski Anadolu Türkçesi döneminde birçok edebi, dini eser kaleme alındığı gibi tıp eserlerinin sayısı da bir hayli fazladır.

Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış ilk tıp eserimiz Aydınoğlu Umur Bey döneminde adı bilinmeyen bir kişi tarafında İbni Baytar'ın Kitab - ül- camî' fi'l - edviyet - ül- Müfrede adlı eserinden *Müfredat-ı İbni Baytar* isimli tercümedir. Yazılış tarihini kesin olarak bildiğimiz telif kitap ise 1390 yılında Gerede yöresinde İshak bin Murad tarafında yazılmış *Edviye-i Müfrede* adlı eserdir. Bu tarihlerden sonra kitap sayısı gittikçe artmıştır. (Önler,1989:89)

Türk dili tarihinin üretken, verimli dönemlerinden biri olan Eski Anadolu Türkçesi, tıp metinleri ve kitapları açısından da son derece fazla eserin kaleme alındığı bir devirdir. Avrupa'nın Latince dilinde, İslam dünyasının Arapça ve Orta Çağ Avrupa'sının kendi dilleriyle oluşturdukları ilk tıp eserlerinin tarihi 16.yy. dayanmaktadır. Oysaki Türkler daha 14.yy.'da tıp eserlerini Türkçe yazmışlardır. Bu anlayış dönem itibarıyla Türkçeye verilen önemin göstergesidir.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde açık sade ve anlaşılır bir Türkçe bilinci karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde yazılmış eserlerde, Türkçenin açık, sade yapısının en güzel örneklerine şahit oluyoruz. Öyle ki Tercüme edilen tıp eserlerinde geçen Arapça veya başka bir dile ait terimler aynen alınmamış Türkçe karşılıkları bulunarak yazılmıştır. Osmanlı döneminde bu bilinç korunamamış, yazılan tıp eserleri Arapça veya bu dilin etkisi altında yazılmıştır.

“*Gayet el-Beyan fî Tedbir Beden el-İnsan*” eserini tercüme eden İbni Sultan Salih B. Nasrullah el- Halebi ve “*Kâmus el-Etîbbâ Nâmus el Elibbâ*” eserini Türkçeye tercüme eden Keysûnîzâde Medyen'in tercümelerinden başka diğer eserler Arapça yazılmıştır.

Osmanlı Türk kültüründe bu etki 19. yy. kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra özellikle hekim Şanizâde Mehmet Ataullah (1771-1826)'ın gayretleriyle tıp eserlerinin dilinin sade ve halkın anlayacağı dilde yazılması gerektiği savunulmuştur. Bu anlayış doğrultusunda Şanizâde Mehmet Ataullah 1820 yılında asrın ilk Türkçe kitabı olan *Mir'atü'l Ebdân fî Teşrih-i Azatü'l İnsan*'ı kaleme almıştır.

Şanizâde Mehmet Ataullah'ın 19. yy.'da savunduğu tıp kitaplarının Türkçe yazılması fikrinden asırlar önce, Eski Anadolu Türkçesinin hüküm sürdüğü dönemde yaşamış ve çoğu hekim olan yazarlar, eserlerini Türkçe ile kaleme almışlardır. Yazılan bu kitaplar dönemin tıp anlayışına uygun oldukları gibi günümüz tıbbına da önemli katkılar sağlamıştır. Ağırlıklı olarak Germiyan,

Aydın ve Osmanoğulları Beylikleri sınırları içinde yaşamış olan bu yazarlar, yazdıkları kitaplarla Türk tıp dilinin oluşmasına ve biçimlenmesine katkı sağlayarak zenginleştirmişlerdir. Yazılan tıp eserleri; *Müntahab-ı Şifâ, Yâdigâr, Cerrâhiyetü'l Hâniyye ve Kitabu'l Müntahab* gibi doğrudan tıpla ilgili olduğu gibi, tıpla dolaylı olarak ilgisi bulunan *Bahnâme* ve *Cevhernâme*ve eserleriyle de karşılaşabilmekteyiz.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış tıpla ilgili eserlerin sayısı 50 civarındadır. Bu eserlerin 40'a yakını tıp konularıyla alakalı olmakla birlikte diğerleri dolaylı olarak tıp konularıyla ilgilidir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılan tıp kitaplarının sayısı konusunda Vecihe Kılıçoğlu'nun yapmış olduğu çalışmalarla bu eserlerin 50 civarında olduğunu bildirmiştir.

Eski Anadolu Türkçesi sahasında tıp eserleri meydana getirilirken bir yandan tıp terimleri sözlükleri de oluşturulduğunu görüyoruz. Edviye-i Müfrede'nin IV. Bölümü, Terceme-i Akraadin'in ıstılah lügati tıp alanındaki ilk terimler sözlüğüdür. (Doğan, 2009:252) Kenan Suveren ve İlter Uzel hazırladıkları "İlk Türkçe Tıp Yazmalarına Genel Bir Bakış" isimli makalede ise Eski Anadolu Türkçesine ait 28 eserin adı zikredilmiştir.

Bugün modern Türk tıbbının terimlerini meydana getiren birçok kelime Eski Anadolu Türkçesi döneminde oluşturulmuştur. Hatta daha da ileri giderek modern Türk tıp terminolojisinin Eski Anadolu Türkçesi tıp yazmalarının dili üzerine inşa edildiğini söyleyebiliriz. (Güven, 2009: 112)

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış tıp eserleri Türkçe üzerinde çalışan dilcileri dil ve terminoloji yönünden ilgilendirirken, eczacılık tarihi, tıp tarihi vb. bilimler alanında araştırma yapanları da yakından ilgilendirmektedir. Eski Anadolu Türkçesi tıp metinlerini okuma ve anlama sırasında çeşitli problemlerle karşılaşılabilir. İncelenen eserlerdeki tıp terimleri Yunanca, Arapça, Farsça, Türkçe gibi farklı dillere ait olabilirler. Eserde geçen terimlerin Türkçe karşılıkları bulunmaya çalışılmıştır. Bu da müellifin Türkçeleştirme duyarlılığını göstermektedir. Fakat her terim Türkçe karşılığının bulunamadığını da söylemek gerekir. (Özçelik,2005:519)

METİN

Bir adamuñ dizleri marazlı

[82a]

(1) Bir adamuñ dizleri marazlı(2) olsa yarım vaқыyya tuzı bağı (bakır) ile (3) kaynadup yigirmi dört sâ'at (4) ayaklarını içinde tuta bâzen (5) Allah Ta'âlâ şifâ bola. Onulmaz yara (6) lara tölom kazanını yedi kerre şu (7) ile yaykayup andan şoñra yımurta (8) şarısı ile azacığ ateşde pişirüp (9) yaraya merhem ideler her dürlü yaraya [82b] (1) eyüdür.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Gözün nûrî ziyâde olmak için

Gözün nûrî ziyâde (2) olmak için dahı göz ağrısı-çün (3) yedi kerre okıya baş parmaklarınıñ (4) tırnaklarına üfüre Bismi'llâhi' r-raḥmân (5) i'r-raḥîm fekeşefnâ 'anke ğıṭâeke fe beşaruk (6) el yevme ḥadîdun her kerrede Peyğamberimizün (7)'Aleyhi's-selâm üzerine şalavât getüre (8) gözlerine süre bi-izni'llahi Te'âlâ def'i (9) ola xxxxxxxxxxxx ve kükürt [83a] (1) beraber muḥkem merhem gibi saḥîḳ idüp (2) sürse bi'l-külliyye giderir bir 'azîm (3) âsân 'ilâcdur.

Sekîle

Sekîle (4) her gün iki üç def'a kibrit şuyı (5) sürmek kökünden giderir mücerrebdür.

Mayâşıl

(6) Mayâşıl için üzerlik toḥmını (7) gömeç balı ile qarışdırup aḥşâm (8) şabâḥ yeye def' ola.

Şızı için

Şızı için (9) şâfî neft yağı ile kınâyı qarışdırup [83b] (1) şabır idecek kadar süre mücerrebdür.

Yürek oynamasına

(2)Yürek oynamasına oğul (3) otı yaprağın yaş iken yeye mücerrebdür. (4) Şarılık için şarmaşık (5) otı yaprağını döğüp içürel bi-izni'llahi (6) Te'âlâ şifâ bola.

Bir adamuñ veyâ bir atunı ħarnı şışın

Bir adamuñ (7) veyâ bir atunı ħarnı şışın def' için ferfiyon (8) şarı şabur gönluñ maştını bunlardan (9) baraberce muḥkem saḥîḳ idüp un ve şu ile [84a] (1) noḥud miḳdârı ḥab idüp aḥşâm şabâḥ (2) ikişer dâne yuda bi-izni'llahi Allah Te'âlâ def'(3) ola.

Şiş ve şızı için çâre bulmasalar

Şiş ve şızı için (4) çâre bulmasalar kara ağaç kökinüñ ħabuğın (5) şoyup iç özün muḥkem ħaynadup tamâm (6) koyuldukda bir bez üzerine sıgayup (7) üç def'a şara bi-izni'llahi Ta'âlâ şifa (8)bola.

Bir yara ki kızara veyâḥud şişe veyâḥud ħaraya mâ'il ola

Bir yara ki kızara veyâḥud (9) şişe veyâḥud ħaraya mâ'il ola [84b] (1) balı tavada kıvâma getüresin (2) şıcacık üzerine bağlayasın(3) dört beş sâ'at da bir yeñileyüp (4) ışıdasın yigirmi dört sâ'at (5) bu minvâl üzere idesin ħurşun (6) yarasına dahı ħoysalar her negi var ise (7) yarayı pak eyler.

Bir kimsede tuzlu balgām olsa

Bir kimsede tuzlu (8) balgām olsa üzerine şarı zırniḥ (9) ekeler.

Ṭavuk kırası olan göze veya perde inen göze

Ṭavuk kırası olan göze [85a] (1) veya perde inen göze yaban ‘aşması (2) üzümünü kemāl üzere olmuşunuñ (3) suyuñı göze bir kaç def‘a damlada (4) lar bi-izni’llahi şifa bola.

Bir ḥayvan kırbacı olup kırnı şişe

Bir ḥayvan (5) kırbacı olup kırnı şişe ana (6)‘ilāc kıra süpürgeyi yakup burnına (7) tütüdel.

Bir kimse zehirlense

Bir kimse zehirlense (8) gerek sıçan otı ve gerek sūlmān ve gerek bir ğayrısı (9) şey’ xxxxxxxxxxxxxxx ile bir dirhem nişadırı ince döğüp [85b] (1) şu ile içüreler ğaflet etmeyeler mücerrebdür.

Mayaşıl için

(2) Mayaşıl için kırk dāne noḥudu (3) bir şıgır ödüne koyup ḥal olduğda (4) günde birini yuda.

Bir kimsenüñ gözüne akça düşse

Bir kimsenüñ (5) gözüne akça düşse kırlanğıç tersinüñ (6) beyāzını göze sürme gibi çeke gide (7) rir.

Bir kimsenüñ diş etleri ağırsa

Bir kimsenüñ diş etleri (8) ağırsa şeftali yaprağın saḥiḳ (9) idüp dişlerine süre.

Bir kimsenüñ dişleri kınasa

[86a] (1) Bir kimsenüñ dişleri kınasa ḥavlıcan (2) kükürt göz taşı şab bunlardan (3) bir akçalı alup döküp şarb sirke (4) ile kıynadup ba‘de ayazladup (5) dişlerini ova mücerrebdür.

Āvāzı tıtułsa

Āvāzı (6) tıtułsa ak şoğanı koyun yağı-la (7) pişirüp yeye āvāzı açıla mücerrebdür. (8)

Bir kimsede sigil olsa

Bir kimsede sigil olsa (9) her kanğı dürlü olursa olsun [86b] (1) inciri arpa unı ile üzerine (2) bağıly bi-izni’llahi Te‘ālā fi’l-ḥāl kıruda (3) ğayet mücerrebdür.

Bir kimsenüñ diş etleri şişe

Bir kimsenüñ (4) diş etleri şişe bu eczâları (5) döğüp diş etlerine başa ravanda (6) zerdeçav birer dirhem.

Bir kimsenüñ sidügi aķar olsa

Bir kimsenüñ (7) sidügi aķar olsa tavuķ (8) yımurçası ķabuğın ateşde pişirüp (9) kömür olduķdan-şoıra muķkem döğüp [87a] (1) aķşām şabāh bir miķdar iķe sidügi (2) kesile ğaflet olunmaya.

Nezile iķün

Nezile (3) iķün keklik otunı şı ile ķölmekde (4) ķaynada ķamır ile ķölmegin ağızını (5) sıvaya āheste ateş ile ķaynadup (6) ba'de ķınayı ol şı ile ķarup (7) başına yakı ide bir gice tura (8) andan şoıra yuya bir daħi nazile görmeye. (9)

Bir adam ķuşar ise

Bir adam ķuşar ise bir dirhem [87b] (1) öd ağıacı döğüp kül şıyu ile aķşām (2) şabah iķe.

Bir kimsenin yüreginde şıķleti olsa

Bir kimsenin yüreginde (3) şıķleti olsa iki ķarındaş ķanını (4) muķkem döğüp şı iķine ķoyup (5) aķşām şabāh iķe.

Göz perdesine

Göz (6) perdesine bir miķdar cıbık kükürt (7) bir miķdar ķurşun, ķurşun tıvasında (8) ķaynada demür buķı gibi olur ba'de (9) muķkem döğüp tülbentden geķüre göze [88a] (1) sürme gibi ķeke bi-izni'llahi Ta'ālā şıfa (2) bola.

Bir kimsenüñ boğazına yılan girse

Bir kimsenüñ boğazına (3) yılan girse ķavaķ yaprağını muķkem (4) döğüp şıķup şıyunı iķüreler (5) bi-izni'llahi Ta'ālā pāre pāre ola.

Tatar ķurdı

(6) Tatar ķurdı tutan ādeme yāhūd (7) ata bir miķdār eflāk tuzı iķürseler (8) ħalāş bola.

Bir adamuñ ķarnında şoğulcān olsa

Bir adamuñ ķarnında (9) şoğulcān olsa şeftali yaprağın [88b] (1) döğüp göbegine uralar cümlesini (2) ķırar düşürür.

Ḳabız için

Ḳabız için (3) bir tavuk kesüp tuzsuz pişirüp (4) suyunı senāmaki ile içüreler şifā (5) bola mücerrebdür.

Ṭavuk ḳarası

Ṭavuk ḳarası (6) olan kimse şogan şuyun gözine (7) çekeler bi-izni'llahi Ta'alā şifā bola mücerrebdür.

Bir kimsenüñ içine yılan girse

(8) Bir kimsenüñ içine yılan girse (9) şığır ödini şogan ile içüreler [89a] (1) pare pare ola mücerrebdür.

Yüregi süren adama

(2)Yüregi süren adama bir miḳdar örümcek (3) ağı ve bir miḳdar bal mumı ve bir miḳdar (4) iki ḳarındaş kanı bir birine ḳarışdurup (5) yuda şifa bola mücerrebdür.

Öksürüğe

(6) Öksürüğe siñirli yapraḳ otını (7) üç şu ile ḳaynada ve içe öksürüğe (8) ve balḡama devādur.

Baş döndüğünde

Baş (9) döndüğünde gül şuyı ile sirkeyi [89b] (1) burnına çekeler elini ve ayaklarını ova (2) lar temir hindiye gül şuyu ḳatup içüre (3) ler mücerrebdür.

Ḳulaḡa bir ḡayvan girse

Ḳulaḡa bir ḡayvan (4) girse zemzem üzerine süre (5) āl-i imrānıñ evvelinden on āyet ve süre-i (6) ḡaşrıñ ahretinden üç āyet okuyup (7) üfüre ba'de içe ve ḳulaḡa ṭamla (8) da bi-izni'llahi Ta'alā çıḳa.

Boḡaza sülük yapıssa

Boḡaza (9) sülük yapıssa şarb sirke ile [90a] (1)ḡargara ide ḳoparır eger düşmez (2) ise yanmadık kirec ekeler. (3)

Baş ağrısı-çün

Baş ağrısı-çün çörek otunu (4) döḡüp 'asel ile ma'cün idüp (5) ṭulumlarına yapışdura mücerrebdür. (6) Baş ağrısı-çün deva'ı (7) ile gitmese bu nüṣḡa-ı başında (8) getüre : Bismi'llāhi' r-raḡmāni'r-raḡīm femen (9) kāne minkum mariḡān evbihi ezen min re'sihi [90b] (1) fefidyetün min şiyāmin ve şadaḳatin ev (2) nüsü bi-izni'llahi Ta'alā

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

Yürek ağrısı-çün içe mücerrebdür

(3)Yürek ağrısı-çün içe mücerrebdür (4) Bismi‘llāhi‘ r- raḥmāni‘r-raḥīmve inne leküm fil en'ami (5) le ıbrah nüşkıyküm mim mā fı bütunihı mim (6) beyni fersiv ve demil lebenen hālîşān sâigal (7) liş şāribın.

Göz ağrısı-çün

Göz ağrısı-çün (8) yan göz üstüne bağlaya Bismi‘llāhi‘ (9) r- raḥmāni‘r-raḥīm [91a] (1) ve lisānen ve şefeteyni ve hedeynāhūnecdeyni.(2) Birahmetike yâ erhamerrāhimîn

İşırığı için

(3) İşırığı için yaza başına götüre (4) şifa bola xxxxxxxxxxx(8) bi-izni’llahi Ta‘ālā Nazarı def’ için (9) bile götüre mücerrebdür [91b] (1) Eüzü bi-kelimātillahittāmmāti min şerri külli (2) şeytānin ve hāmmatin ve min şerri külli ‘aynin (3) lāmmetin ve dahı mücerrebdür ve in yekādullezîne (4) keferü leyuzliküneke biebsārihim lemmā (5) semiu'z-zikre ve yeḡülüne innehu le mecnūn (6) ve mā hūve illā zikrūn lil ālemîn. ayetini (7) ḡarf ḡarf yazup götüre

Şancu için

(8) Şancu için yazup şuyun içe (9) Bismi‘llāhi‘r- raḥmāni‘r-raḥīm Yâ eyyuhellezine amenūs [92a] (1) birū ve şābirū ve rābiṭū ve (2) tegullahe leallekum tufliḡhune.

Oğlan ve kız uyumasa

Oğlan (3) ve kız uyumasa yaza başına taḡa (3) mücerrebdür Bismi‘llāhi‘ r- raḥmāni‘r-raḥīm (5) sübhānellezi esra bi abdihi (6) leylem minel mescidil ḡarami ilel mescid (7) il aḡşallezi bāraknā ḡavlehu li nūriyehu (8) min āyātinā inneḡū hūves semiul besiyir

Boğaz ağrısı-çün

(9) Boğaz ağrısı-çün yaza [92b] (1) şuyun içe Bismi‘llāhi‘r- raḥmāni‘r-raḥīm (2) felevlā izā belegatil ḡulḡūme ve entüm

Bir kimsenün ḡāyet güç bir maşlahatı olsa

(3) Bir kimsenün (4) ḡāyet güç bir maşlahatı olsa (5) yedi yüz kırḡ bir ḡerre iyyāke na'būdū ve iyyāke nesta'in diye mücerrebdür.

Bir ḡam veyā bir ḡaşāvet geldikde

(7) Bir ḡam veyā bir ḡaşāvet geldikde (8) müdāvemet eyleye ol ḡam ve ḡaşāvetden (9) ḡurtula Bismi‘llāhi‘r- raḥmāni‘r-raḥīm [93a] (1) Lā ilahe illā ente, sübhāneke inni küntü min (2) ezzālimin her ne murad için (3) oḡunsa revā ola rabbenā ḡalemnā (4) enfusenā ve inlem taḡfirlenā ve terḡemnā (5) lenekunenne minel ḡāsirin

İnek sağdırmasa

(6) İnek sağdırmasa bunu yaza başına (7) bağliya Bismi‘llāhi‘r- raḥmāni‘r-raḥīm ve lehu esleme (8) men fis semavati vel erdi tav'av ve kerhev (9) ve ileyhi yürceun bi-izni‘llahi Ta‘ālā

Bir kimse bedeninde ağran yere

Bir kimse [93b] (1) bedeninde ağran yere elini koyup üç kere (2) Bismillāh dise ve yedi kere Eyüzübesmele (3) ve kudretihi min şerri mā ecidü ve uḫaziru (4) dise bi-izni‘llahi Ta‘ālā şifā bola zirā (5) peygamberimiz S.A.V. (6)’den mervīdür ve bu daḫı mücerredür ağran (7) mavşınḫa bā ḫuşuş baş ağrısına (8) alını ol ağran mevzi‘a ba-ḫuşūs baş ağrısına elini koyup süre xxxxxx (9) ahirini levanzalından ahirine varınça üç [94a] (1) kerre okuya bi-izni‘llahi Ta‘ālā def‘ ola (2) Sıtma içün şuyun içeler (3) Bismi‘llāhi‘r- raḥmāni‘r-raḥīm “İnnāa e‘taynākel kevser” (4) “zâlike taḫḫifun min rabbikum” “Feşalli li rabbike (5) ven ḫar” “El āne ḫaffefallahu ‘anküm” “İnne (6) şāanieke hüvel ebter” “yüridüllahü en (7) yūḫaffife ‘anküm üd'u rabbeküm” “ve dāniyeten aleyhim zılāluḫā (8) ve zullilet kuṭufuhā tezlīlā (9) Peygamberimüz ‘Aleyhi‘s-selāmdan mervīdür kim

Kimseye ham ve ğam işabet itdiginde

[94b] (1) bir kimseye ham ve ğam işabet itdiginde on (2) kerre ḫasbiyallāhü lā ilāhe illā hū ‘aleyhi (3) tevekkeltü ve hüve Rabbül-arsil-azīm (4) dise Ḥak Ta‘ālā anıñ hemmini ve ğammını (5) gidere deyü buyurdu.

Cemi‘ ağırlardan

Cemi‘ (6) ağırlardan ve ḫamuyyādan içün bu duā‘ı okuyalar (7) “Bismillahl'kerim, e'üzü billāhil'aziym, min şerri külli (8) ‘ırqın naārin ve min şerri ḫarrinnār”

Bir ‘avretin toğurması güç olsa

(9) Bir ‘avretin toğurması güç olsa [95a] (1) bunu yazup şol uyluḫuna bağliya (2) bi-izni‘llahi Te‘ālā asān toğura Bismi‘llāhi‘ (3) r-raḥmāni‘r-raḥīm ve elḫat mā fihā ve teḫallet. (4) ve ezinet li rabbihā ve ḫuḫḫat. āhiyyen şerahiyen (5) ve daḫı deñiz köpüḫünü boynuna aşalar fi‘l-ḫāl toğura.

Bir kimse şuya batmadan yā ateşe yanmadan yā ḫırsızdan korksa

(6) Bir kimse (7) şuya batmadan yā ateşe yanmadan (8) yā ḫırsızdan korksa müdāvemmet (9) eyleye Bismi‘llāhi‘ r-raḥmāni‘r-raḥīm İnne veliyyiyallāhu [95b] (1) llezī nezzelel kitābe ve hüve yetevelles sālīḫin (2) ve mā ḫaderüllāhe ḫaḫḫa (3) ḫadriḫi vel ardu cemān ḫabdatuhu yevm (4) el ḫiyāmeti ves semāvātu maṭviyyātun bi yemīnih (5) subḫānehu ve te‘ālā ‘ammā yuşrikün

Bir kimse her ağşırdıkda

(6) Bir kimse her ağşırdıkda Elḫamdülillahi (7) Rabbil âlemin ala külli hal dise diş (8) ağrısından emin ola.

Bir kimse kendi nefsi yā ehli üzerine yırtıcı ḫayvandan korksa

(9) Bir kimse kendi nefsi yā ehli üzerine [96a] (1) yırtıcı ḫayvandan korksa okuya (2) Bismi‘llāhi‘ r-raḥmāni‘r-raḥīm legad cāekum resūlun (3) min enfusikum, ‘azīzun ‘aleyhi mā

‘anittum, (4) harīşun ‘aleykum bi'l-mū'minīne raūfun (5) raḥīm. Fe in tevellev fe kul ḥasbiyallāhū (6) lā ilāhe illā hüve ‘aleyhī tevekkeltü ve hüve (7) rabbū'l-'arşī'l-'aẓīm. Havvāş-ı (8) fatiḥa-i şerife

Bir kimse bir derde mübtelā olsa

bir kimse bir derde (9) mübtelā olsa üç kerre fātiḥa ve üç [96b] (1) ihlās okuyup üzerine üflese (2) ol dertden şifā bola ve okumağa (3) daḥı müdāvemem eyleye yā boynunda götüre (4) yā bir kâğıda yazup bir kerre cemi' bedenine (5) ve üç kerre ağran mavşığa ol kâğıdı (6) sürüb "Allahümme eşfi enteş şafī vekfī entel kafī ve afī entel müafi" (8) dise bi-izni'llahi ol (9) marazdan kırtıla veyā bir bardağa yazup [97a] (1) ma-i t̄āhir ile maḥv idüp içe.

Bir kimsenüñ sidügi t̄utulsa

(2) Bir kimsenüñ sidügi t̄utulsa (3) bu āyeti yazup şu ile içüreler (4) Bismi'llāhi' r- raḥmāni'r- raḥīm̄ā, hā mā enzelnā (5) ‘aleykel k̄ur'āne li teşkā illā tezkireten (6) li men yaḥşā.

Her kim ne niyyet üzerine olursa

Her kim ne niyyet üzerine (7) olursa evveli ve aḥirini (8) salavāt ile kırk kerre Vedduhā suresin (9) okusa omuz dur ki Ḥaḫ Ta'ālā icābet ide [97b] (1) şüphe olmaz.

Yürek oynama sı-çün

Yürek oynama (2) sı-çün yerden bir avuç toprak alup (3) üzerine Bismi'llāhi' r- raḥmāni'r- raḥīm ve ce'alnā (4) min beyni eydhīm sedden ve min ḥalfihim sedden (5) fe ağşeynāhum fe hum lā yubşsırüne āyetini okuyup (6) üzerine üfüre ol toprağı ol kimsenüñ üzerine (7) saçalar bi-izni'llahi Ta'ālā şifā bola ağrı (8) başan adam götüre Bismi'llāhi' r- raḥmāni'r- raḥīm innehu min süleymāne ve innehu bismillāhir raḥmānir raḥīm

Sonuç

Türkçenin 13-15.yüzyıllar arasındaki dönemini kapsayan Eski Anadolu Türkçesi, Türkçenin en sade, açık ve anlaşılır olduğu yüzyıllardır. Bu dönemde yazılan tıp eserleri Eski Anadolu Türkçesinin önemli eserlerinden kabul edilmektedir. Balkan coğrafyasında bile takip ettiğimiz bu eserlerin varlığı, Türkçenin yayıldığı tarihi coğrafya açısından son derece önemlidir.

1877-1878 Osmanlı – Rus harbi sırasında Bulgaristan topraklarında bir Türk ailenin kitaplığında böyle bir eserin olması bu tür kitapların ihtiyaç doğrultusunda kullanıldığını göstermektedir. El yazması eser hem dini metinler içermekte, bunun yanında sağlık sorunlarının, hastalıkların ve çeşitli rahatsızlıkların tedavisine yönelik bitkisel tedaviler sunmaktadır.

Büyük bir ihtimalle buna benzer el yazmaları Türk ailelerinin kitaplıklarında yer almış ve kullanılmıştır. Ailenin harp sırasında eseri yanında getirmesi esere vermiş olduğu değeri ve belki de her şeyden önce esere duyduğu zaruri ihtiyacı göstermektedir.

Eserde 30'a yakın hastalık ve rahatsızlıkla ilgili tedaviler ve reçeteler verilmiş, ayrıca çeşitli rahatsızlıklar için ise dua okunması istenmiştir.

El yazması eser üzerinde yaptığımız incelemeler ve tıp metnlerinin okunmasıyla Eski Anadolu Türkçesi alanında çalışan araştırmacılara bir kaynak oluşturacağını tahmin ediyoruz.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/8 Spring 2015

KAYNAKÇA

- DOĞAN, Şaban (2009), “15. Yüzyıla Ait Bir Tıp Terimleri Sözlüğü: Terceme-i Akribâdîn’in İstilah Lüğati” *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/4 Summer
- SERTKAYA, Osman Fikri (1997), “Uygur Tıp Metinlerine Toplu Bir Bakış”, *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, 4-7 Eylül 1989 Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- KARAHAN, Leylâ (2006), “Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili - Ağız İlişkisi”, *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 1/1 Summer.
- ÖNLER, Zafer (1989), “Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Yazılmış İki Tıp Kitabında Yer Alan Sağlık Bilgisi Terimleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2007), “Ali Haydar Bayat, Abdülvehhâb bin Yûsuf ibn-i Ahmed el Mârdânî Kitâbü'l-Müntehab fî't-Tıb (İnceleme - Metin - Dizin - Sadeleştirme - Tıpkıbasım)” *İnceleme Yazısı*, *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 2/2 Spring
- GÜVEN, Meriç (2009), “Eski Anadolu Türkçesiyle Yazılmış Tıp Yazmalarındaki Türkçe Organ Adları Üzerine Bir İnceleme”, *TÜBAR-XXVI/-Güz*.
- YELTEN, Muhammet, (1993), *Şirvanlı Mahmud, Kitâb-ı Kemâliyye (Giriş-İnceleme-Cümle-Metin-SözlükTıpkıbasım)*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- YELTEN, Muhammet, (2009), *Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

KARASU, A., Bulgaristan Tırgovişte'den Osmanlı Dönemine Ait Bir Tıp Metni, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015, p. 1597-1612, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8291>, ANKARA-TURKEY